

Правозахисний ЛГБТ Центр "Наш світ"

ОБЛИЧЧЯ НЕНАВИСТІ

Злочини та інциденти на ґрунті
гомофобії і трансфобії в Україні
у 2014-2016 роках

Київ
2016

Правозахисний ЛГБТ Центр "Наш світ"

ОБЛИЧЧЯ НЕНАВИСТІ

Злочини та інциденти на ґрунті
гомофобії і трансфобії в Україні
у 2014-2016 роках

Київ
2016

УДК 343.4+316.647.82]-055.3(477)"2014/2016"

ББК 87.7(4Укр)

О-17

Обличчя ненависті. Злочини та інциденти на ґрунті гомофобії і трансфобії в Україні у 2014-2016 роках. / Центр "Наш світ". – К: Центр "Наш світ", 2016. – 64 с.

Редактор Андрій Кравчук.

Над звітом працювали: Олександр Зінченков, Ігор Кобліков;
Сергій Кравцов, кандидат соціологічних наук.

Ця публікація висвітлює ситуацію у сфері злочинів та інцидентів за мотивами ненависті проти гомосексуалів, бісексуалів і трансґендерних осіб в Україні у 2014-2016 роках. У звіті використані матеріали, зібрані моніторинговою мережею Центру "Наш світ" і його партнерами, та дані інтернет-опитування. Звіт представляє статистику і приклади таких злочинів та інцидентів, аналіз чинного законодавства, запропоновані реформи та рекомендації з їх упровадження.

Звіт підготовлено Центром «Наш світ» за підтримки Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (проект «Протидія злочинам на ґрунті ненависті ЛГБТ в Україні») та Посольства Великої Британії в Україні (проект «Захист прав ЛГБТ людей в Україні: підтримка реалізації елементів Національної стратегії з прав людини, які захищають права лесбіянок, геїв і трансґендерів»). Інтернет-опитування серед ЛГБТ було проведено за підтримки ІЛГА-Європа.

Думка авторів звіту не обов'язково відображає точку зору БДІПЛ/ОБСЄ або уряду Великої Британії або ІЛГА-Європа.

Центр "Наш світ" висловлює подяку всім, хто брав участь у моніторингу дискримінації та насильства проти ЛГБТІ в Україні та у складенні цього звіту; зокрема, ВГО "Гей-Альянс Україна".

© Правозахисний ЛГБТ Центр "Наш світ", 2016

Зміст

1. Методика збору інформації.....	1
2. Аналіз даних інтернет-опитування.....	4
3. Аналіз даних моніторингової мережі	21
4. Приклади злочинів та інцидентів ненависті.....	25
5. Думки ЛГБТ спільноти про гомофобне насильство і дискримінацію в Україні	42
6. Огляд чинного законодавства і судової практики, висновки, заплановані реформи.....	48
7. Рекомендації.....	59
8. Про Центр "Наш світ"	63

1. МЕТОДИКА ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ

Високий рівень суспільної гомофобії в Україні, що підтверджується всіма опитуваннями громадської думки, призводить до того, що більшість ЛГБТІ (лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерних та інтерсексуальних осіб) у країні ведуть закритий спосіб життя, приховуючи проблеми, пов'язані з їхньою сексуальною орієнтацією або ґендерною ідентичністю, від широкого суспільства, а часто навіть і від найближчого оточення. Це дуже ускладнює доступ до цієї частини населення та збирання вірогідної інформації про їхнє життя. Свідчення, використані у цьому звіті, були отримані з двох основних джерел: за допомогою моніторингової мережі Центру "Наш світ" та інтернет-опитування на популярних сайтах знайомств для геїв. Відразу треба зауважити, що дані, отримані таким способом, не є статистично вірогідними і мають лише ілюстративний характер, демонструючи наявність проблем та окреслюючи сфери, у яких вони зустрічаються, однак не виявляючи їх справжньої поширеності. Вони описують ситуацію якісно, але не надають її точної кількісної оцінки – проте, на жаль, в Україні досі не існує жодного статистично вірогідного дослідження рівня гомофобного/трансфобного насильства та дискримінації, а закритість українських ЛГБТІ робить такі дослідження надто складними. Центр "Наш світ" використовує ті можливості дослідити поточну ситуацію, які надає йому багаторічний досвід роботи та напрацьований авторитет всередині української ЛГБТ спільноти.

Моніторингова мережа Центру "Наш світ" складається з близько 30 активістів, які мешкають та збирають інформацію про порушення прав ЛГБТІ майже у всіх регіонах України. Вони вишукують такі випадки через особисті знайомства, з місцевої преси, завдяки своїй громадській активності тощо. Кожен виявлений випадок документується за встановленою формою згідно стандартів ОБСЄ/БДІПЛ, а за наявності сумнівів у його вірогідності, перевіряється додатково. Всі контактні дані постраждалих та/або інформаторів зберігаються у архіві Центру

"Наш світ" за умови суворого збереження конфіденційності відповідно до стандартів ОБСЄ/БДІПЛ і чинного законодавства України. Центр "Наш світ" постійно дбає про підвищення професійного рівня своїх моніторів і регулярно організує тренінги, на яких вони навчаються потрібним методикам і діляться отриманим досвідом. Ми намагаємось також максимально розширити нашу моніторингову мережу, співпрацюючи з іншими громадськими організаціями та залучаючи окремих активістів у перебігу нашої іншої роботи – зокрема, у 2015-2016 роках Центр "Наш світ" реалізовував спільний проект з ВГО "Гей-Альянс Україна" по моніторингу порушень прав ЛГБТІ, результати якого були включені до загального масиву моніторингових даних.

Серед інших активностей, Центр "Наш світ" також займається наданням правової допомоги ЛГБТ спільноті. Кожному постраждалому від порушення його прав ми пропонуємо первинну правову допомогу, а за потреби готові підшукати кваліфікованого юриста для подальшого розгляду справи у правоохоронних органах і суді. На додаток, ми також проводимо тренінги та публікуємо матеріали з метою загального підвищення правової обізнаності ЛГБТІ в Україні та заохочення їх до захисту своїх прав. У липні-серпні 2016 року активісти Центру "Наш світ" провели п'ять тренінгів і фокус-груп по "злочинах ненависті" на ґрунті гомофобії/трансфобії – у Харкові, Дніпрі, Львові, Одесі та Києві. Інформація, отримана від учасників цих заходів, теж була використана у рамках підготовки цього звіту як безпосередні думки та свідчення членів української ЛГБТ спільноти про проблеми, з якими вони стикаються у своєму повсякденному житті.

Більшу частину задокументованих випадків порушень прав ЛГБТ в Україні ("кейсів"), які аналізуються у цьому звіті, було зібрано за допомогою інтернет-опитування, проведеного у вересні 2016 року серед українських користувачів найбільш популярних у нашій країні сайтів для знайомств серед геїв *bluesystem.org* і *qguys.ru*. Подібне дослідження вже

проводилося нами у 2013 році (того разу тільки серед користувачів сайту *qguys.ru*).¹ На протязі двох тижнів всі користувачі цих сайтів, які вказали у своїй анкеті місцем проживання Україну, заходячи на сайт, бачили пропозицію взяти участь у зібранні інформації про випадки порушення прав ЛГБТІ. Для цього вони мали заповнити розроблену нами веб-форму, в цілому аналогічну до анкети, яку ми використовуємо у роботі нашої моніторингової мережі. Також інформація про опитування була розміщена у найбільш популярних серед ЛГБТІ групах соціальних мереж Фейсбук і ВКонтакте. У преамбулі опитування його учасникам були надані пояснення щодо використаної термінології, щоби вони чітко розуміли відмінність злочинів/інцидентів і дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності (надалі скорочено "СОГІ") від інших проблем, з якими вони могли стикатися:

Злочини та інциденти на ґрунті гомофобії чи трансфобії – будь-які правопорушення, мотивом скоєння яких було упереджене ставлення до людини за ознакою її сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, від образ і погроз до нанесення тілесних ушкоджень.

Дискримінація – це нерівне поводження з людиною за будь-якою ознакою, що мало для неї негативні наслідки. Злочини на ґрунті ненависті можна розглядати як крайню форму дискримінації.

¹ Центр "Наш мир", *Преступления на почве ненависти против ЛГБТ в Украине. Отчет за 2012-2013 гг., 2013, gay.org.ua.*

2. АНАЛІЗ ДАНИХ ІНТЕРНЕТ-ОПИТУВАННЯ

За час, що було надано для заповнення анкет (два тижні), такою можливістю скористалися 410 осіб. У 19 опитувальниках було виявлено грубі помилки, що порушували кореляцію при побудові багатомірних зв'язків – їх було видалено із загального масиву. Три опитувальники мали невеликі технічні помилки, які не впливають на побудову зв'язків. Також, у тридцяти одному опитувальнику було уточнено відповідь. Остаточний масив для оброблення результатів дослідження склав 391 опитувальник. Опитуванням було охоплено всю територію України, у т.ч. тимчасово непідконтрольні території.

Демографічні та соціальні показники

Включені до аналізу відповіді виявили, що зі злочинцями/інцидентами ненависті стикнулися:

- у 2014 році – 109 чоловіків, 14 жінок;
- у 2015 році – 142 чоловіки, 9 жінок, 1 особа іншої статі;
- у 2016 році – 104 чоловіки, 10 жінок, 2 особи іншої статі.

Переважну більшість респондентів склали чоловіки – це пов'язано, насамперед, з тим, що популярних в Україні інтернет-ресурсів для знайомств і спілкування гомо/бісексуальних жінок дуже мало, а ті, які існують, не дозволяють відсортувати українську аудиторію. Респонденти могли вказувати свою стать як чоловічу, жіночу або іншу. До категорії "інша стать" також була включена відсутність відповіді у цьому пункті анкети.

За родом занять опитувані розподілилися таким чином (див. рисунок 1):

Рисунок 1. Розподіл респондентів за родом занять.

Переважає більшість респондентів за весь досліджуваний період представлена найманими працівниками, а також учнями та студентами (у сукупності – 77%).

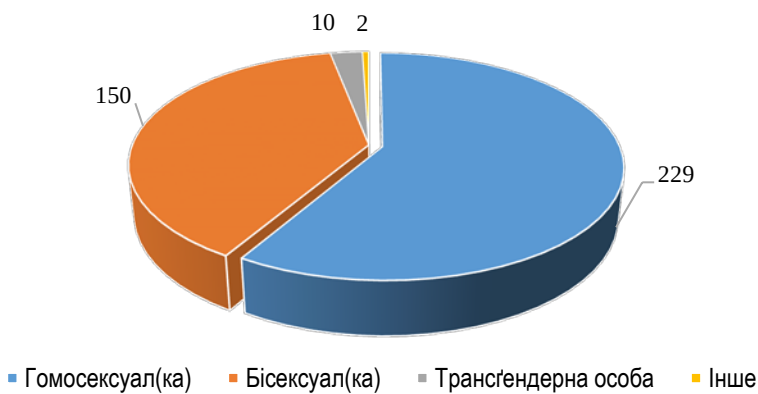
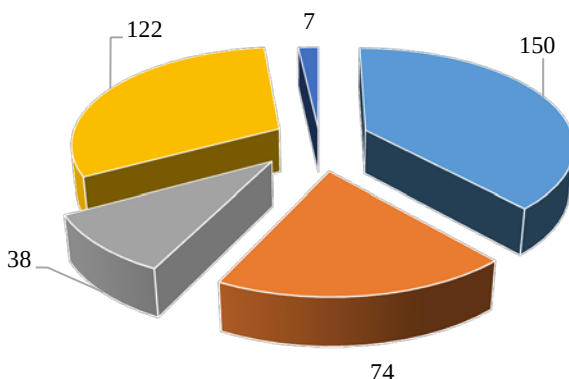

Рисунок 2. Розподіл респондентів за сексуальною орієнтацією або/та гендерною ідентичністю.

Розподіл по сексуальній орієнтації або/та гендерній ідентичності наведений на рисунку 2. До категорії "інше" у цьому випадку увійшли відповідь "гетеросексуал" та відсутність відповіді.

Відповіді на запитання "З ким ви проживаєте та ведете домашнє господарство?" розподілилися таким чином (див. рисунок 3):

- Одинак
- З різностатевим партнером(кою)
- Інше
- З одностатевим партнером(кою)
- З батьками або родичами

Рисунок 3. Розподіл респондентів щодо осіб, з якими вони проживають.

Більшість опитуваних виявились одинаками, друга за чисельністю категорія – ті, хто проживають з батьками або родичами. На третьому за чисельністю місці — ті, хто проживає разом з одностатевим партнером або партнеркою, їх приблизно вдвічі більше за тих, які проживають з різностатевим партнером (партнеркою). В останню, найменш чисельну, групу увійшли особи, які проживають з друзями, знайомими, групою чоловіків.

Щодо ступеня інтеграції опитуваних з ЛГБТ спільнотою, то відповідний розподіл має такий вигляд (див. рисунок 4):

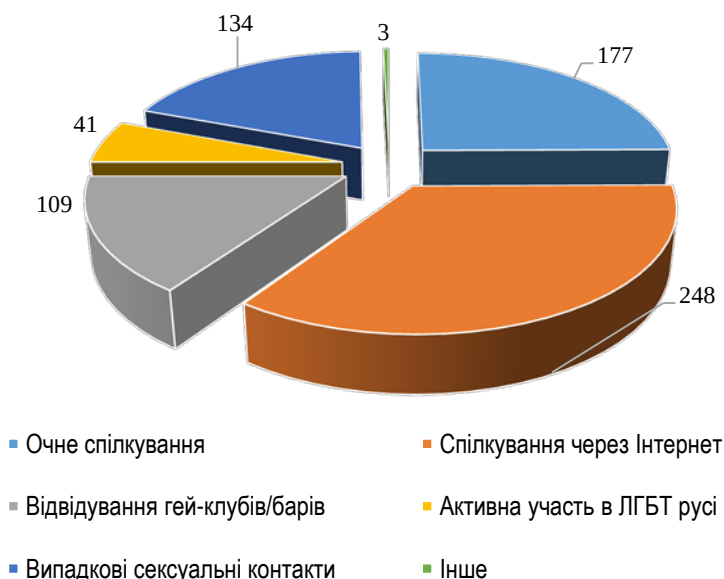

Рисунок 4. Розподіл опитуваних щодо їхніх зв'язків з ЛГБТ спільнотою.

Отже, як видно з рисунку 4, найбільша кількість опитуваних контактує з іншими ЛГБТ через інтернет. Друге місце посідає очне спілкування, тобто зустрічі в парках, будинках тощо. На третьому місці знаходяться ті, хто обмежується сексуальними контактами. Четверте місце за популярністю посіло відвідування гей-клубів/барів. Тут слід зазначити, що спеціалізованих закладів для гомосексуалів в Україні дуже небагато, і більшість з них знаходяться у великих містах і обласних центрах; так, серед тих хто відвідує гей-клуби/бари (109 осіб), 79 осіб мешкає в обласних центрах, 22 особи – у містах понад 100 тисяч населення, 6 осіб — у містах з населенням до 100 тисяч, а в селах і селищах мешкає лише 2 особи. Невелика кількість опитуваних бере активну участь у ЛГБТ русі. Один гей-підліток вказав, що очікує на входження до

ЛГБТ спільноти (вочевидь, після досягнення повноліття), дві особи відповіли, що живуть у зареєстрованому одностатевому партнерстві (вочевидь, укладеному за кордоном або в іноземній дипломатичній установі).

Злочини та інциденти за гомофобними/трансфобними мотивами

Основна частина запитань інтернет-опитування стосувалася виявлення злочинів та інцидентів, що відбулися у період з 2014 року по вересень (включно) 2016 року. Розподіл кількості виявлених випадків по регіонах і величині населених пунктів, в яких мешкають постраждалі, наведений у таблиці 1.

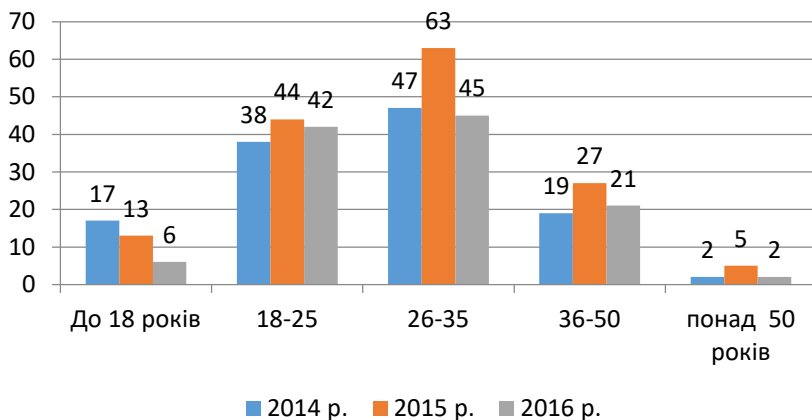
Таблиця 1. Розподіл кількості випадків, що трапилися з респондентами, за роками, регіонами України та місцем проживання постраждалих.

Регіони	2014 р.				2015 р.				2016 р. (перші дев'ять місяців)				Усього
	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	
Усього (за роками)	123				152				116				
Вінницька обл.	2	-	-	-	4	1	-	-	3	-	-	1	11
Волинська обл.	-	-	-	-	3	-	-	1	1	-	-	-	5
Дніпропетровська обл.	8	7	-	-	12	5	1	2	8	3	-	2	48
Донецька обл. (підконтрольна Україні)	2	5	1	-	5	7	1	1	-	3	5	-	29
Житомирська обл.	-	1	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	5
Закарпатська обл.	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1	3
Запорізька обл.	4	2	-	-	3	1	1	-	5	2	2	2	22
Івано-Франківська обл.	2	1	-	1	2	1	-	-	3	-	-	-	10
Київська обл.	-	1	-	1	-	1	4	-	-	2	3	-	12
Кіровоградська обл.	1	-	2	1	-	-	-	-	1	1	-	-	6
Луганська обл. (підконтрольна Україні)	1	1	-	1	-	2	1	1	1	2	-	1	11
Львівська обл.	1	-	2	-	1	2	1	2	5	-	-	-	14

Регіони	2014 р.				2015 р.				2016 р. (перші дев'ять місяців)				Усього
	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	А	Б	В	Г	
м. Київ	28	-	-	-	40	-	-	-	16	-	-	-	84
Миколаївська обл.	-	-	-	-	1	2	-	1	-	1	-	-	5
Одеська обл.	7	2	-	-	8	2	-	-	5	4	-	1	29
Полтавська обл.	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Рівненська обл.	-	-	-	-	2	1	-	-	1	-	-	-	4
Сумська обл.	2	-	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	5
Тернопільська обл.	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Харківська обл.	7	3	1	-	6	2	-	-	10	1	1	-	31
Херсонська обл.	2	-	-	2	-	-	-	-	1	1	-	-	6
Хмельницька обл.	1	1	-	-	2	-	-	-	2	-	-	-	6
Черкаська обл.	-	1	1	2	2	-	-	2	-	1	-	-	9
Чернівецька обл.	2	-	-	-	2	-	1	-	2	1	-	-	8
Чернігівська обл.	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2	-	-	4
Території, тимчасово непідконтрольні Україні (Крим, окремі райони Донецької і Луганської областей)	4	-	2	-	3	2	2	-	3	-	1	-	15
Усього (за місцем проживання)	76	27	10	10	101	29	12	10	71	25	12	8	
<i>У таблиці 1 великими літерами позначено: А — обласний центр; Б — місто з населенням понад 100 тис.; В — місто з населенням до 100 тис.; Г — селище або сільська місцевість</i>													

Найбільша кількість випадків передбачувано зафіксована у найбільшому місті країни — Києві; пік кількості інцидентів прийшовся на 2015 рік і склав 40 випадків. Найбільша кількість випадків порушень прав ЛГБТ також припадає на найбільші за населенням області сходу та півдня країни: Дніпропетровська (48), Харківська (31), Одеська (29), Донецька (29), Запорізька (22). У решті регіонів кількість задокументованих випадків не перевищує 20 за весь описуваний період.

За віковими групами по роках ситуація щодо злочинів та інцидентів, що відбулися з ЛГБТ, склалася наступним чином:

Діаграма 1. Розподіл постраждалих за віковими групами по роках

Як видно з діаграми 1, кількість злочинів та інцидентів ненависті проти неповнолітніх ЛГБТ має тенденцію до зменшення, хоча через невелику вибірку не можна стверджувати це напевно. Розподіл таких випадків наведений у таблиці 2.

Таблиця 2. Кількість випадків, що сталися з неповнолітніми ЛГБТ за типами порушень і роками.

Тип порушення	2014 р.	2015 р.	2016 р. (перші дев'ять місяців)
Фізичне насильство без застосування зброї	4	3	2
Поранення зброєю	1	-	-
Згвалтування або інше насильство сексуального характеру	-	1	-
Заподіяння шкоди майну	3	-	1
Пограбування	4	2	-

Погрози зброєю	3	1	-
Образи або словесні погрози	15	8	6
Здирство (вимагання грошей або інших матеріальних цінностей)	4	1	-
Розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації	7	2	2
Дискримінація (відмова в працевлаштуванні, наданні послуг, оренді житла тощо)	2	1	1

Якщо узагальнити типи порушень прав ЛГБТ з таблиці 2, то кількість порушень, які характеризуються моральним впливом на неповнолітніх ЛГБТ осіб (погрози зброєю, образи або словесні погрози, вимагання грошей або інших матеріальних цінностей, розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації, відмова у працевлаштуванні, наданні послуг, оренді житла тощо), очікувано більша кількості порушень, які характеризуються фізичним впливом.

Додатковим свідченням на користь того, що злочини та інциденти відбулися саме на підставі сексуальної орієнтації або/та гендерної ідентичності, є те, що кількість випадків пограбувань і здирства у порівнянні з іншими типами порушень є незначною. Так, у 2014 році було зафіксовано всього 17 випадків злочинів та інцидентів ненависті проти неповнолітніх ЛГБТ, серед яких були тільки 4 випадки пограбування чи здирства; у 2015 році з 13 випадків – відповідно, тільки два; у 2016 році на 6 випадків – жодного пограбування або здирства.

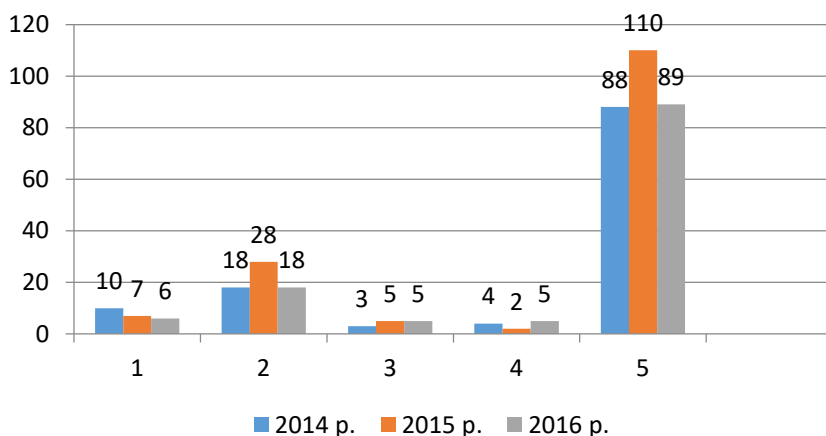
Щодо старших вікових груп, то ситуація характеризується помітним зростанням гомо/трансфобних злочинів та інцидентів у 2015 році (див. діаграму 1, таблицю 3).

Таблиця 3. Кількість випадків, що сталися зі старшими віковими групами ЛГБТ, за типами порушень і роками.

Тип порушення	2014 р.	2015 р.	2016 р. (перші дев'ять місяців)
Фізичне насильство без застосування зброї	27	49	27
Поранення зброєю	1	1	2
Зґвалтування, або інше насильство сексуального характеру	9	9	4
Заподіяння шкоди майну	14	9	14
Пограбування	16	15	12
Погрози зброєю	9	9	12
Образи або словесні погрози	65	80	80
Здирство (вимагання грошей або інших матеріальних цінностей)	26	25	25
Розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації	34	34	38
Дискримінація (відмова в працевлаштуванні, наданні послуг, оренді житла тощо)	8	19	15

Як і стосовно неповнолітніх постраждалих (таблиця 2), домінував моральний вплив на повнолітніх ЛГБТ з боку порушників, однак, було відзначено і чимало випадків серйозних кримінальних злочинів (пограбувань, зґвалтувань, поранення зброєю, фізичного насильства без застосування зброї тощо).

Слід звернути увагу на те, що постраждалі особи взагалі рідко зверталися за допомогою, що наглядно показане у діаграмі 2.

1 – Звертався до правоохоронних органів або інших державних установ та отримав допомогу.

2 – Звертався до правоохоронних органів або інших державних установ, але не отримав допомоги.

3 – Звертався до недержавних організації (ЛГБТ, правозахисних) та отримав допомогу.

4 – Звертався до недержавних організації (ЛГБТ, правозахисних), але не отримав допомоги.

5 – Нікуди не звертався.

Діаграма 2. Динаміка звернень потерпілих осіб до різних структур за допомогою за роками та адресатами звернень.

Постраждали дуже рідко зверталися до громадських об'єднань, які захищають права ЛГБТ, причому у приблизно половині випадків вони не отримали від них допомоги. Це може бути пов'язано як с необізнаністю ЛГБТІ щодо наявності у їх регіоні неурядових організацій (НУО), які можуть надати таку допомогу, так і з певною недовірою до них. Звернень до правоохоронних органів було більше, але ефективність таких звернень виявилася ще нижчою, ніж у випадку допомоги з боку НУО: у 2014 році отримали допомогу 10 осіб, не отримали – 18; у 2015 році — відповідно, 7 проти 28; у 2016 році — 6 проти 18.

Ставлення багатьох респондентів до правоохоронних органів можна охарактеризувати коментарем одного з них до відповіді на запитання "Чи намагалися Ви захистити порушені внаслідок інциденту права?": "Як можна звертатися за допомогою в поліцію, коли там працюють лише гомофоби та здирники?"

Цікавою виглядає інформація щодо конкретних порушників прав ЛГБТ – певного кола осіб або угруповань. Так, за досліджуваний період ситуація склалася таким чином (див. також рисунок 5):

Найбільшу кількість відповідей отримала категорія "Незнайома особа". За роками відсоток цієї категорії склав: 2014 рік — 31%; 2015 рік — 29%; 2016 рік — 27%. Усього за досліджуваний період сталося 152 таких випадки.

Наслідками для потерпілих за досліджуваний період стали:

- психологічна травма — 107 відповідей;
- шкода здоров'ю — 47 відповідей;
- шкода майну — 37 відповідей;
- без наслідків — 33 відповіді;
- інше — 1 відповідь ("Шкода, звісно ж, була – як моральна, так і фізична. Утім, я сам не допустив переростання її в «ранг» травми").

Також значні відсотки отримали дві категорії, незалежно від року скоєння інциденту, — це "Малознайомі особи (наприклад, сусіди)" та "Група осіб (зокрема, організовані гомофобні групи, ультраправі угруповання тощо)": 2014 рік — 21 і 20%, відповідно; 2015 рік — 21 і 24%; 2016 рік — 15 і 23%. Усього за досліджуваний період було відзначено 99 випадків порушень прав ЛГБТ з боку малознайомих осіб і 119 — з боку організованих груп. Ми бачимо, що організовані гомофобні угруповання стають все помітнішою загрозою для українських ЛГБТІ.

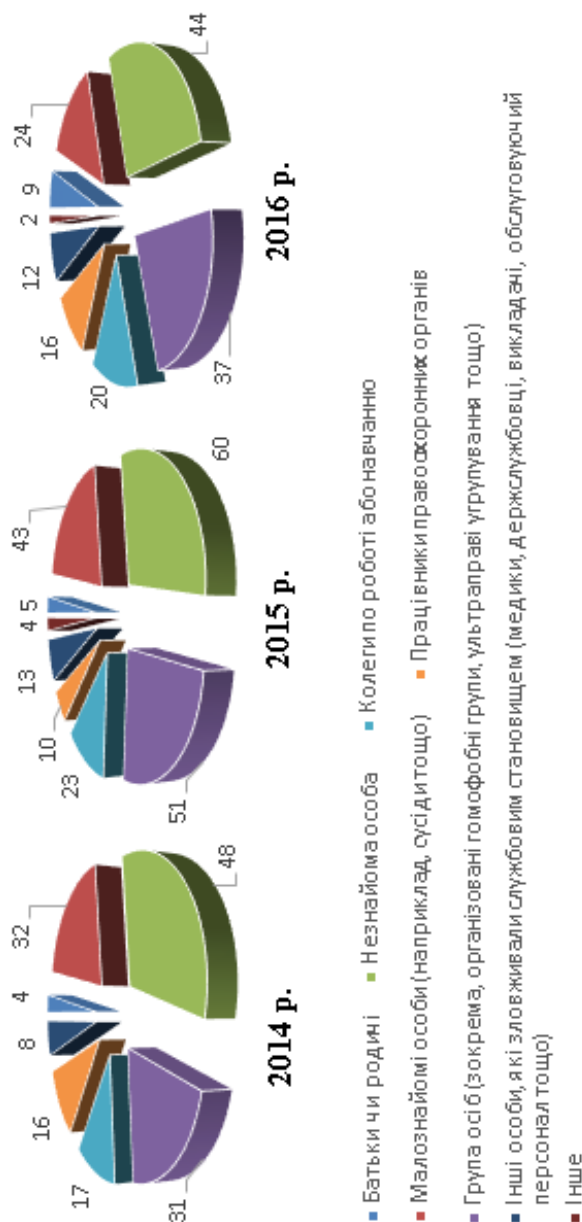

Рисунок 5. Особи, які були порушниками прав ЛГБТ.

Наслідками для ЛГБТ, постраждалих від групи осіб, за досліджуваний період стали:

- психологічна травма — 98 відповідей;
- шкода здоров'ю — 67 відповідей;
- шкода майну — 47 відповідей;
- без наслідків — 5 відповідей;
- інше — 2 відповіді, до яких належать:
 - 1) пограбування;
 - 2) вкрали фотоапарат, годинник, рюкзак, а також побили.

Щодо порушень прав ЛГБТ з боку правоохоронних органів, то ситуація за перші дев'ять місяців 2016 року (16 випадків) погіршилася у порівнянні з 2015 роком (10 випадків) і вже досягла рівня 2014 року (16 випадків). Розподіл типів порушень з боку правоохоронних органів за весь досліджуваний період (42 випадки) має такий вигляд:

- образи або словесні погрози — 26 випадків;
- погрози зброєю — 8 випадків;
- фізичне насильство без застосування зброї — 11 випадків;
- поранення зброєю — не було відзначено;
- згвалтування або інше насильство сексуального характеру — 2 випадки;
- пограбування — 5 випадків;
- здирство (вимагання грошей або інших матеріальних цінностей) — 19 випадків;
- заподіяння шкоди майну — 8 випадків;
- розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації — 21 випадок;
- дискримінація — 6 випадків;
- інше — 2 випадки, до яких належать:

1) Один випадок образ або словесних погроз, що стався у 2015 році з безробітним віком 16–35 років у відділенні міліції Деснянського району міста Києва. Ця особа повідомила про те, що при написанні заяви в міліцію на трьох її співробітників, їхній начальник порвав цю заяву та вигнав потерпілого з відділення.

2) Один випадок стався у місті Харкові в 2016 році з особою 26–35 років, робітником. Постраждалий зазначив, що право-

охоронці ображали його, вимагали від нього гроші або інші матеріальні цінності, а також загрожували розголошенням конфіденційної інформації щодо його сексуальної орієнтації. Він пояснив, що правоохоронці через інтернет запрошують геїв на зустріч, провокують на знайомство з неповнолітнім, а потім починають загрожувати відкриттям кримінальної справи за розпусту малолітніх. У місцях скупчення людей, де зазвичай знайомляться геї, вони видають себе за зацікавлених осіб, а потім вимагають гроші.

Наслідками для постраждалих від дій правоохоронців за досліджуваний період стали:

- психологічна травма — 36 відповідей;
- шкода здоров'ю — 15 відповідей;
- шкода майну — 12 відповідей;
- без наслідків — 3 відповіді;
- інше — 4 відповіді, до яких належать:
 - 1) погрожували кинути за ґрати, тому прийшлося платити хабар;
 - 2) необхідно було продати ноутбук;
 - 3) матеріальна шкода;
 - 4) борги.

Певні порушення відбувалися також з боку держслужбовців, викладачів, медичного персоналу, іншого обслуговуючого персоналу. Так, за досліджуваний період сталося 33 випадки правопорушень, зокрема:

- образи або словесні погрози — 23 випадки;
- погрози зброєю — 3 випадки;
- фізичне насильство без застосування зброї — 5 випадків;
- поранення зброєю — 1 випадок;
- зґвалтування або інше насильство сексуального характеру — 5 випадків;
- пограбування — 2 випадки;
- здирство (вимагання грошей або інших матеріальних цінностей) — 4 випадки;
- заподіяння шкоди майну — 8 випадків;

- розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації — 19 випадків;
- дискримінація (відмова в працевлаштуванні, наданні послуг, оренді житла тощо) — 17 випадків;
- інше — 1 випадок, до якого належить призначення непотрібних психофармакологічних ліків із сильною побічною дією.

Наслідками для постраждалих від цієї категорії порушників за досліджуваний період стали:

- психологічна травма — 28 відповідей;
- шкода здоров'ю — 12 відповідей;
- шкода майну — 8 відповідей;
- без наслідків — 5 відповідей;
- інше — 3 відповіді, до яких належать:
 - 1) дві особи втратили роботу;
 - 2) одна особа вказала, що без наслідків завдяки її обережності.

Певна кількість порушень відбулися з боку колег по роботі або навчанню. У 2014 році на це вказали 17 осіб, у 2015 році — 23 особи, а у 2016 році — 20 осіб. Усього за досліджуваний період відбулося 60 таких випадків, зокрема:

- образи або словесні погрози — 48 випадків;
- погрози зброєю — 2 випадки;
- фізичне насильство без застосування зброї — 12 випадків;
- поранення зброєю — 1 випадок;
- зґвалтування або інше насильство сексуального характеру — 1 випадок;
- пограбування — 3 випадки;
- здирство (вимагання грошей або інших матеріальних цінностей) — 7 випадків;
- заподіяння шкоди майну — 6 випадків;
- розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації — 31 випадок;
- дискримінація (відмова в працевлаштуванні, наданні послуг, оренді житла тощо) — 18 випадків;

– інше — 1 випадок, до якого належить вимушене залишення місця проживання.

Наслідками для постраждалих від цієї категорії порушників за досліджуваний період стали:

- психологічна травма — 45 відповідей;
- шкода здоров'ю — 13 відповідей;
- шкода майну — 6 відповідей;
- без наслідків — 12 відповідей;
- інше — 4 відповіді, до яких належать:

- 1) 3 особи втратили роботу;
- 2) одна особа полишила навчання.

До насильства в сім'ї слід віднести відповіді щодо злочинів з боку батьків або родичів. У 2014 році на це вказали 4 респонденти, у 2015 році — 5, і у 2016 році — 9 респондентів. Слід зазначити, що ЛГБТ особи, які відзначили гомофобні інциденти з родичами або батьками у досліджуваний період (загалом, 18 випадків), мали такий ступінь відкритості відносно своєї сексуальної орієнтації:

- 4 особи "ніколи не приховують своєї гомосексуальності"
- 4 особи "є відкритими тільки для інших ЛГБТ осіб";
- 5 осіб "не приховують своєї гомосексуальності, але не вважають за потрібне казати про це"; та
- 5 осіб "приховують від більшості, але дехто з їхнього гетеросексуального оточення знає".

Серед таких постраждалих за весь досліджуваний період звернулася до правоохоронних органів і отримала допомогу лише 1 особа віком 18–25 років, яка на 2014 рік належала до категорії "учень або студент". Інші жертви домашнього насильства за допомогою нікуди не зверталися.

Наслідками для таких постраждалих за досліджуваний період стали:

- психологічна травма — 16 відповідей;
- шкода здоров'ю — 6 відповідей;
- шкода майну — 1 відповідь;

- без наслідків — 2 відповіді;
- інше — 2 відповіді, до яких належать:
 - 1) довелося забирати документи з навчального закладу;
 - 2) одна особа вказала, що без наслідків завдяки її обережності.

Найчастіше опитувані вважають, що злочини та інциденти мають зв'язок з їх сексуальною орієнтацією та/або гендерною ідентичністю на підставі характеру словесних образ (346 випадків із 391 за весь досліджуваний період). Також, у 47 випадках респонденти вважали, що злочини та інциденти мають зв'язок з їх сексуальною орієнтацією та/або гендерною ідентичністю на підставі написів відповідного змісту. 45 випадків відбулися поблизу гей-клубів, що теж вказує на гомофобний характер інцидентів. Іншими підставами для визначення гомофобних мотивів порушників були: знайомство через гей-сайт з підставної анкети з боку співробітників поліції; викладання певного відеофайлу у соціальних мережах, розповсюдження конфіденційної інформації тощо.

3. АНАЛІЗ ДАНИХ МОНІТОРИНГОВОЇ МЕРЕЖІ

Із задокументованих з січня по вересень 2016 року 167 кейсів, 80 можна класифікувати як злочини на ґрунті ненависті, а 52 – як інциденти на ґрунті ненависті (решта, здебільшого, припадає на випадки дискримінації). Кількість порушень по регіонах розподілилася таким чином (див. таблицю 4):

Таблиця 4. Регіональний розподіл задокументованих випадків порушень прав ЛГБТІ в Україні за перші дев'ять місяців 2016 року.

Регіон	Кількість кейсів
Запоріжжя	21
Київ і область	18
Одеса	16
Дніпро і область	16
Вінниця	11
Харків і область	6
Донецька область (підконтрольна Україні)	6
Житомир	4
Чернівці і область	4
Луцьк	4
Львів	3
Суми	3
Миколаїв	3
Івано-Франківськ	3
Тернопіль і область	2
Хмельницький	2
Полтавська область	2
Ужгород	2
Луганська область (підконтрольна Україні)	1
Території, непідконтрольні Україні (Крим, Донбас)	5

Були зафіксовані такі типи порушень (див. таблицю 5; на один кейс може припадати кілька порушень різного типу):

Таблиця 5. Розподіл задокументованих випадків порушень прав ЛГБТІ в Україні за перші дев'ять місяців 2016 року по типах порушень.

Типи порушень	Кількість кейсів
Образи і погрози	99
Фізичне насильство різного ступеня тяжкості без застосування зброї	70
Фізичне насильство із застосуванням зброї	2
Катування або нелюдське поводження	3
Загроза застосування зброї	6
Грабіж	16
Здирство	9
Розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації	28
Насильство сексуального характеру	4
Напади на ЛГБТ організації та мирні зібрання	4
Мова ворожнечі	6
Збиток майну	1
Гомофобія у сім'ї	8

Крім цього, були зафіксовані такі поодинокі порушення з боку приватних осіб як спроба наїхати автомобілем на відвідувачів гей-клубу (Харків) і завідомо неправдиве повідомлення про мінування приміщення, де відбувався ЛГБТ захід, (Львів).

У 10 випадках злочинів і у 7 випадках інцидентів порушниками були співробітники міліції/поліції. Постраждали повідомили про такі види порушень або бездіяльності з боку правоохоронців (див. таблицю 6):

Таблиця 6. Порушення прав ЛГБТІ в Україні з боку правоохоронців за перші дев'ять місяців 2016 року.

Типи порушень	Кількість кейсів
Відмова в захисті прав (прийом заяв, надання	11

допомоги)	
Вимагання хабаря	5
Фізичне насильство	3
Пособництво іншим порушникам	3
Незаконне затримання	3

Дані по випадках порушень прав ЛГБТІ за 2014 і 2015 роки можна знайти у щорічних звітах Центру "Наш світ" про становище ЛГБТ в Україні.² Порівнюючи їх з даними, отриманими за перші дев'ять місяців 2016 року, ми можемо побачити таку картину (див. таблицю 8):

Таблиця 7. Розподіл певних порушень прав ЛГБТІ в Україні за останні п'ять років.

Типи порушень	Відсоток від загальної кількості порушень за				
	2012	2013	2014	2015	2016 (перші дев'ять місяців)
Образи, приниження людської гідності	42	59	39	41	59
Фізичне насильство різного ступеня тяжкості	34	46	31	45	43
Грабіж	0	0	9	15	10
Здирство	3	3	6	7	5
Розголошення або загроза розголошення	3	30	17	21	17

² Центр "Наш світ", *Від розпачу до надії. Становище ЛГБТ в Україні у 2014 р., 2015*; Центр "Наш світ", *Крига скресла. Становище ЛГБТ в Україні у 2015 р., 2016*, gay.org.ua.

конфіденційної
інформації

Насильство

сексуального

1

0

4

3

2

характеру

За період 2014-2016 років Центром "Наш світ" було надано 102 консультації з правових питань, пов'язаних з СОГІ. У 37 випадках це стосувалося задокументованих кейсів. Більшість тих, хто зверталися за правовою допомогою, цікавили питання написання заяв у поліцію за фактом правопорушення на ґрунті гомофобії або трансфобії та способи захисту своїх прав у випадках злочинів та інцидентів на ґрунті ненависті.

4. ПРИКЛАДИ ЗЛОЧИНІВ ТА ІНЦИДЕНТІВ НЕНАВИСТІ

З даних моніторингової мережі ми вибрали декілька десятків найбільш характерних та/або кричущих прикладів злочинів та інцидентів на ґрунті гомофобії або трансфобії, які трапилися у період з 2014 по 2016 роки включно. У цьому розділі ми наводимо приклади, здебільшого, тих випадків, інформація про які надійшла нам протягом 2016 року (хоча описані події могли трапитися у весь досліджуваний період 2014-2016 років). Приклади інцидентів, повідомлених раніше, наведені нами у публікаціях про "злочини ненависті" за попередні роки.³ Хоча ми намагаємось перевірити надані свідчення, ми не можемо гарантувати їх стовідсоткової правдивості. Випадки викладаються так, як вони описані у наданих нам свідченнях самих жертв чи свідків злочинів або записані з їхніх слів моніторами. За потреби, ми перекладали надану інформацію українською мовою і вносили мінімальні граматичні правки та скорочення. У дужках після номеру кейсу вказане місце та рік інциденту.

Кейс 515 (Київ, 2014)

Увечері 29 жовтня 2014 р. стався підпал столичного кінотеатру "Жовтень". Під час демонстрації фільму на ЛГБТ тематику в рамках міжнародного кінофестивалю "Молодість" двоє молодиків кинули в зал, де знаходилося біля сотні глядачів, пляшки із запалювальною сумішшю. Внаслідок цього злочину серйозно постраждала будівля кінотеатру, який після цього припинив своє функціонування. На щастя, людей з охопленої вогнем будівлі вдалося вчасно евакуювати.

³ Див. виноску 1.

Рисунок 6. Підпал кінотеатру "Жовтень" у Києві.

Рисунок 7. Глядацький зал кінотеатру "Жовтень" після підпалу.

За добу міліція затримала двох осіб, що здійснили підпал. Як повідомив радник глави МВС Антон Геращенко, затримані розкрили мотиви свого вчинку: *"Вони хотіли скоїти свій хуліганський вчинок на кіносеансі з ЛГБТ тематики, проведеному в рамках міжнародного телефестивалю "Молодість", з метою зірвати саме цей сеанс і показати таким чином своє зневажливе ставлення до ЛГБТ спільноти в цілому. Підозрювані клянуться, що просто хотіли зірвати*

сеанс показу фільму з ЛГБТ тематики і не могли собі уявити, що їхні дії приведуть до пожежі та знищення кінотеатру".

Це був перший в Україні гомофобний інцидент, який поставив під загрозу життя та здоров'я такої великої кількості (декількох десятків) людей та спричинив таку велику матеріальну шкоду (близько 2,5 мільйонів доларів США). 05.10.2015 року Голосіївський районний суд м. Києва виніс вирок по справі № 752/1463/15-к, присудивши обвинувачених до 2 та 3 років позбавлення волі, але звільнив їх від відбування покарання з іспитовим строком 2 роки (це означає, що вони залишаться на волі, якщо протягом 2 років не скоять нових злочинів і будуть дотримуватися правил нагляду кримінально-виконавчої інспекції). Незважаючи на те, що обвинувачені визнали гомофобний мотив свого злочину, слідство та суд це повністю проігнорували, відповідно звинувативши та засудивши їх лише за звичайне хуліганство.

Рисунок 8. Правоохоронець, важко поранений під час нападу на Марш рівності (кейс 543).

Кейс 543 (Київ, 2015)

6 червня 2015 року декілька десятків молодиків напали на учасників Маршу рівності та міліцію, яка його охороняла. У результаті використання нападниками вибухівки постраждало близько 10 правоохоронців, а через "полювання"

Рисунки 9, 10. Напад на правоохоронців під час проведення Маршу рівності (кейс 543).

на учасників Маршу з боку нападників після демонстрації постраждало ще 9 осіб із числа демонстрантів. Міліція затримала 25 нападників на місці подій, але пізніше вони були звільнені.

08.04.2016 року Оболонський районний суд м. Києва ухвалив вирок по справі № 756/16243/15-к. Слідство та суд звинуватили чотирьох нападників у скоєнні звичайного хуліганства, повністю проігнорувавши очевидний гомофобний мотив нападу. Суд визнав "щире каяття" у скоєнні злочину обвинувачуваних як обставину, що пом'якшує вирок, хоча єдине, про що вони сумували, це те, що в результаті нападу постраждали правоохоронці, а не учасники Маршу. Один з обвинувачуваних, Данило Дашевський, прямо заявив у суді: "Мої ж дії були спрямовані не на спричинення тілесних ушкоджень співробітникам міліції. Ми намагалися зірвати акцію поширення і пропаганди дій секс-меншин, які фактично [...] займалися розповсюдженням і пропагандою збочень". Між прокурором та обвинувачуваними було укладено угоду про визнання винуватості, яка була затверджена судом та призвела до засудження підсудних до 3 років позбавлення волі кожного. Одночасно суд звільнив їх від відбування покарання з іспитовим строком 2 роки.

Кейс 596 (Запоріжжя, 2016)

3 січня о 22.20 Євген познайомився з хлопцем в інтернеті на сайті da.zp.ua, після чого домовилися про зустріч приблизно о 23.00. Прийшовши на вказане місце Євген, стояв на зупинці громадського транспорту, під'їхала машина синього кольору (номер машини не запам'ятав). Водій посигналив і Євген сів в машину на переднє сидіння біля водія. Водій машини виявився в масці. У салоні знаходився ще один чоловік, який закрив очі Євгену. Після чого почали погрожувати пістолетом, приставивши його до шиї, сказали чітко і ясно відповідати на їхні запитання. Під час загроз звучали слова про те що він гей, таких як він, варто вбивати. Ображали, принижували. Вимагали гроші та вточнювали, чи можуть за нього заплатити хтось із

родичів, але Євген сказав, що нема кому заплатити. Його вивезли на пустир (місце визначити не може), вивели з машини. Припинювали, погрожували пістолетом, сказали якщо він побіжить, то вони почнуть стріляти. Відібрали телефон, дістали з сумки гроші. Потім йому сказали йти прямо і не озиратися. За словами потерпілого, порушники досі перебувають у цьому чаті під тим самим ніком, що й раніше.

Кейс 605 (Дніпро, 2015)

Антон: "Ці два хлопця постійно очікували мене біля універу, погрожували мені, публічно принижували. Все почалося з погрозливих повідомлень у соцмережах, зокрема ВКонтакті. Декілька разів наносили мені удари в живіт, але синців не залишалося, тому в міліцію я навіть не звертався. Привело все це до того, що я боявся ходити в університет, а потім взагалі забрав документи. Вислови типу: заднеприводный, п*дар, гомосек. Публічно змушували ставати на коліна, імітуючи оральний секс. Ніяких дій вчинено не було, бо я боявся йти навіть в міліцію, якби ті хлопці дізналися про це, легкими побоями це б не закінчилося".

Кейс 610 (Вінниця, 2015)

Андрій познайомився у ВКонтакті з хлопцем на ім'я Максим, вони зустрілися на наступний день близько 15 години на набережній у фонтану Рошен. Прогулюючись, до них підійшло ще 3 молодих хлопців, які, разом оточивши Андрія, почали обзивати "підором", ображати, знімати на камеру і бити по голові. Знявши відео-зізнання про те, що Андрій є геєм, порушники пригрозили, що покажуть це відео його батькам, родичам і в училищі. За мовчання вимагали 5 тисяч гривень. Андрій назбирав ці гроші, і в середу поніс їм, на зустріч прийшов уже інший хлопець, назвав він себе Сергієм. Він сказав, щоб Андрій приніс ще 5 тисяч або нехай підставляє інших хлопців-геїв знайомлячи їх з ними (і ті так само будуть їх шантажувати). Андрій не знав, що робити – грошей у нього більше не було, а підставляти інших він не хотів і на наступний день хлопець вирішив накласти на себе руки, наковтавшись

таблеток. Врятувала хлопця майстриня, яка вирішила зайти до нього в гуртожиток, викликавши швидку допомогу. Андрію врятували життя. У відчаї він розповів усе майстрині, а та директору училища, і вони наполягли на тому, щоби хлопець написав заяву в міліцію. На наступний день вони поїхали у відділок. Міліція прийняла заяву і дала направлення на зняття побоїв. Від міліції нічого не приходило про розслідування порушення, а Андрій вирішив піти з училища. Провівши своє розслідування, Андрій зробив висновок, що це були малолітки з "Модного вироку", оскільки знайшов справжні сторінки порушників у ВКонтакте.

Кейс 636 (Сумська область, 2015)

Поліція – сержант і молодший сержант – затримали двох хлопців без очевидних причин. Називали "підарами, гандонами і задниками".

Кейс 637 (Київ, 2015)

Лисенко Ірина Євгенівна – менеджер у супермаркеті "Сільпо" – звільнила з роботи кількох працівників, звинувативши їх у тому, що вони геї (у образливій формі, при свідках). Постраждалий нікуди не звертався.

Кейс 638 (Маріуполь, 2015)

Декілька міліціонерів, видаючи себе за геїв, які шукають знайомств, запропонували зустрітися через соцмережі, при зустрічі незаконно затримали, відвезли до райвідділку, де вимагали гроші в розмірі 8000 грн. або вони повідомлять на роботу, батькам і сусідам про це. Постраждалий був вимушений заплатити цю суму.

Кейс 642 (Івано-Франківська область, 2015)

"Два співробітника поліції у званні сержанта затримали за гей знайомства через "Мамбу" і склали протокол. Шукали саме гея, потім навіть дали довідку, де вказали що я гей. Написав скаргу на начальника поліції".

Кейс 647 (Київ, 2015)

Трое хлопців 19-25 років побили гея, називали "педіком" і "сучонком". Постраждалий звернувся до міліції, але йому було відмовлено у порушенні справи.

Кейс 653 (Київ, 2015)

Три хлопці побили Романа під час зустрічі, щодо якої домовилися на сайті знайомств в Інтернеті. Під час побиття образливо звинувачували в гомосексуальній орієнтації. Постраждалий отримав травми середньої тяжкості, звертався за медичною допомогою.

Кейс 654 (Одеса, 2015)

"Один хлопець призначив зустріч, привів до себе додому, через деякий час до квартири зайшли декілька чоловік, називалися "Модним приговором" і почали вимагати кошти, щоб вони нічого не розповіли близьким та знайомим, погрожували побити і показали відео, як вони б'ють інших хлопців... Після випадку довелося віддати нападникам гроші, після цього вони вимагали ще... Великий страх надалі з кимось знайомитись... Ніяких дій вчинено не було, оскільки нападники сказали, що серед них є співробітники міліції і звертатись куди-небудь безглуздо".

Кейс 661 (Київ, 2016)

До потерпілого на вулиці підійшла група підлітків 16-18 років, які запитали "Ви підори?" та почали бити. Постраждалий зумів відбитися за допомогою випадкових перехожих. Отримав травми середнього ступеня важкості.

Кейс 662 (Луцьк, 2015)

"Обласна міліція на вул. Винниченка, вимагання грошей від мене, погрози, що розкажуть все в університеті, якщо не заплачу 600грн. Три співробітника міліції віком 35-45 років. Затягнули в підвал і знущалися".

Кейс 664 (Дніпро, 2015)

"Група молодиків (10-15 осіб) віком від 20 до 30 років. Під виглядом знайомства у спеціалізованому додатку "Hornet",

мого знайомого запросили на зустріч, де на нього напали з криками "Тримайте його, вбивайте! Він підарас!" та завдали йому тілесних ушкоджень середнього ступеню тяжкості. Поліція на виклик не з'явилась".

Кейс 666 (Київська область, 2015)

Офіціантка відмовилась обслуговувати та попросила клієнта покинути заклад, звинувативши його у гомосексуальній орієнтації.

Кейс 667 (Івано-Франківська область, 2015)

"Співробітники міліції. Позналилися на сайті знайомств для зустрічі. Посадили в машину, привезли в кабінет, вимагали гроші... в іншому випадку – розголошення нетрадиційної орієнтації. "Ти підар, всі будуть знати". Матеріальна [школа] у сумі 2 400 грн." Постраждалий нікуди не скаржився.

Кейс 670 (Дніпро, 2015)

Напад групи з 10-15 хлопців на хлопця, який прийшов на побачення (на проспекті Миру район Лівобережний-3). Нападники волали: "Ловіть підара, він хотів з'валтувати хлопця!" Постраждалий отримав травми середньої важкості.

Кейс 674 (Київ, 2016)

Віра і дві її подруги-лесбі відпочивали на Оболонській набережній та спілкувалися. У якийсь момент до них підійшов чоловік близько 30-35 років і поцікавився, чи все у них в порядку. Після того, як дівчата запевнили його, що все ОК, він не припинив "спілкування" і запитав, чи не належать вони до "нетрадиційних". Отримавши ствердну відповідь, став говорити, що у них "нормального мужика не було" і почав пропонувати свої "послуги", а також ображати їх у зв'язку з сексуальною орієнтацією. Після неодноразових спроб дівчат позбутися настирливого "помічника" і розмови на підвищених тонах, він схопив Віру і вдарив її кулаком в обличчя та ногою у нижню частину живота, внаслідок чого дівчина впала з обриву в бік ріки. Дівчата вважають, що нападник чув їхню розмову, з

якої зрозумів їхню гомосексуальну орієнтацію. Віра отримала легкі травми та психологічне потрясіння.

Кейс 678 (Одеса, 2016)

Співкоординатор "Квір Хоум Одеса" та один з відвідувачів стояли перед офісом "Квір Хоуму" (на фасаді офісу видно вказівки на те, що даний заклад є [ЛГБТ] ком'юніті-центром). До ком'юніті-центру наближались двоє невідомих осіб – чоловік і жінка приблизно 20 річного віку, виглядали непомітно і пристойно, однак, склалося відчуття, що можливо це були цілеспрямовані дії. Вони підійшли до ком'юніті-центру, тримаючись за руки, після чого, коли вони порівнялися з приміщенням ком'юніті-центру, чоловік зупинився, перехилився через перила на сходах при вході в офіс і дістав перцевий балончик. Далі чоловік розпорошив газ в очі співкоординатора та одного з відвідувачів. Нічого не викрикуючи та не повідомляючи, пара стрімко пішла. Присутні співкоординатор і відвідувач постраждали від газу, отримавши незначні пошкодження очей та дихальних шляхів.

Кейс 681 (Луганськ, 2016)

Микита спілкувався рік тому із хлопцем у ВКонтакте, потім той поїхав до Москви, а нещодавно приїхав і написав: "Давай побачимось". Микита прийшов у 17-00 у центральний парк ВЛКСМ (м. Луганськ), привітався з ним, і на Микиту з усіх боків парку побігли хлопці у масках, потягли його до гаражів, кричали "Смерть підарам! Луганськ – чисте місто! Ми очистимо нашу землю від вас, виродків!" та били, знімаючи на відео та обливаючи зеленкою. Громадяни в парку на це не реагували, а навпаки, ще один чоловік з дружиною підійшов і почав озлоблено материтися та підтримувати нападників – близько 25 осіб. Врятувало хлопця те, що хтось сказав що зараз можуть підійти поліцейські, тоді нападники відпустили жертву.

Кейс 682 (Запоріжжя, 2016)

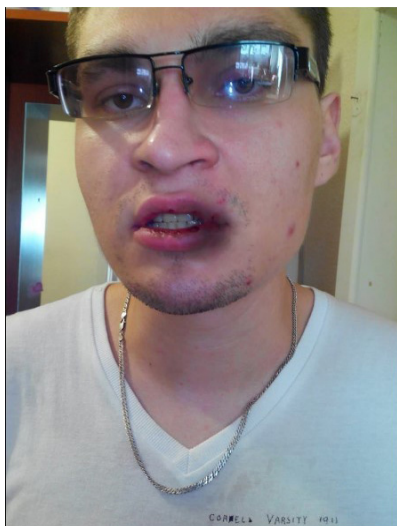
03.05.2016 Андрій відпочивав у свого друга. Наступного дня він повернувся додому через те, що бабуся, з якою він проживає в одній квартирі, викликала наряд поліції, оскільки Андрій не

ночував удома. Прибулі поліцейські запропонували Андрію дати письмові пояснення, чому його не було вдома. У Андрія задзвонив телефон. Відповідаючи на дзвінок, він сказав: "Я не можу розмовляти у мене повна квартира мусорів". Його звинуватили в образі поліцейських і сказали проїхати до відділення. Андрій спробував попросити вибачення, але поліцейські посадили його до машини і повезли у відділення поліції. Дорогою один з поліцейських сказав, що у них є підозри, що Андрій нетрадиційної сексуальної орієнтації, та повідомив, що йому буде потрібно пройти експертизу з цього приводу. Приїхавши до відділення, співробітник поліції завів Андрія у коридор і повідомив усім, що він привіз "підара" (були чутні докори та образи з боку інших співробітників).

Поліцейський принижував Андрія, ображав і бив. Ніхто зі співробітників поліції не спробував це зупинити. Після цього Андрія записали на камеру з визнанням, що він образив співробітника поліції, та відпустили. Надвечір у Андрія з'явився біль в місцях ударів. Він зателефонував на "гарячу лінію" МВС України, за годину приїхали слідчі та почали відмовляти Андрія від дачі свідчень. 06.05.16 Андрій поїхав до головного відділення поліції для того щоби дати свідчення і взяти направлення на судмедекспертизу. Направлення не видали. 07.05.16 він пройшов судмедекспертизу за власним бажанням. 10.05.16 його заяву передали до обласної прокуратури, але слідчий всіляко уникав контакту з потерпілим та відмовився приймати заяву про те, що дії співробітника поліції були здійснені на ґрунті ненависті.

Кейс 683 (Дніпро, 2016)

"30.05.2016 року, близько 23:00, я повертався додому, йшов по набережній від Монастирського острова вгору. Мені зустрілася компанія, хлопці й дівчата, вони прив'язалися до кольору моїх штанів, запитали, ти що підар в таких штанах ходити. Я їм сказав, що я гей, і запитав, у вас що, з цим проблеми? Вони мені сказали: "Пиздуй звідси, підор". Я пішов далі, вони на мене ззаду напали, спочатку вдарили в щелепу, але я відхилився, і

Рисунки 11, 12. Жертва гомофобного нападу (кейс 683).

тільки губу розсікли, потім повалили на землю і кілька разів ударили ногами по спині та по лікті потрапили. Потім вони втекли, потім приїхала поліція (напевно хтось викликав, не знаю), вони мене відвезли у Соборний РВВС, писати заяву, і поїхали. Там черговий офіцер, який брав заяву, був дуже грубий, спілкувався матом, але заяву прийняв, дав направлення на судмедекспертизу.

Я попросив, щоби мені допомогли дістатися додому, тому що у мами не відповідав телефон, і на таксі вже не було грошей, він мені сказав що зараз вийде, зі мною "поспілкується". Він мене вивів з РВВС та кілька разів ударив по нирках і сказав: "Пиздуй звідси". Я викликав швидку, вони мене повезли до лікарні, де мене оглянули невропатолог і хірург: садна м'яких тканин голови, садна правого передпліччя, забій нижньої губи. Далі довідку про це. Далі я викликав поліцію і розповів, що зі мною трапилося у райвідділку, вони взяли свідчення і відвезли цю заяву в той самий Соборний РВВС. А я пішов додому".

Кейс 688 (Київ, 2016)

У лютому, точна дата не визначена, близько 9 години вечора, потерпілий зайшов до туалету у ресторані "Макдональдс" біля станції метро Хрещатик разом зі своїм знайомим. Обидва були тверезі. Оскільки вони відчували один до одного симпатію, вони поцілувалися в закритій кабінці чоловічого туалету. Почули сильний грюкіт у двері та гучні вимоги вийти. Постраждалі відкрили двері. Троє п'яних чоловіків почали бити Олександра і його знайомого, внаслідок чого постраждалі отримали тілесні ушкодження легкого ступеня тяжкості. Нападники ображали жертв та вимагали гроші. Постраждалі вирвалися і привернули увагу охорони, яка не вжила жодних заходів щодо захисту постраждалих. Постраждалі та нападники вийшли на вулицю. Там за постраждалих заступилася незнайома жінка, вона відвернула увагу нападників, і в цей час потерпілим вдалося втекти у метро. До правоохоронних органів і за медичною допомогою постраждалі не зверталися.

Кейс 689 (Київ, 2016)

Потерпілий був учасником Маршу рівності. З його слів, за їхньою групою велося стеження з боку агресивно налаштованих людей, які не отримали доступу до самої ходи. Після закінчення Маршу рівності, потерпілого та його друзів (групу з 10 осіб) відвезли на станцію метро "Виставковий центр", після чого вони вирішили перечекати час на території самого Виставкового центру та знаходилися там приблизно до 12:20. Після цього група вирішила відходити. Виходили по двоє. Потерпілий та його друг пішли на вихід. Потерпілий відчув удар у скроню від когось поза полем його зору. З усього нападу потерпілий пам'ятає тільки три моменти: сам удар у скроню; як він намагався піднятися; як сидів на огорожі весь у крові. Свідки кажуть, що зі спини на потерпілого напало троє, потерпілий впав на землю, згрупувався, закрив голову, нападники били потерпілого ногами по голові та інших частинах тіла. Після побиття нападники втекли у невідомому напрямку. Після цього друзі постраждалого спробували викликати швидку допомогу, потім знайшли поліцейського біля виходу з Виставкового

центру, він ще раз викликав швидку. Швидка приїхала бистро, потерпілий отримав першу допомогу і був доставлений до найближчої лікарні.

Рисунок 13. Учасник Маршу рівності після нападу гомофобів (кейс 689).

Кейс 696 (Тернопільська область, 2015)

Таня розповіла одній зі своїх подруг про те, що цілувалась із дівчиною, і що це їй дуже сподобалось. Увечері того ж дня її подруги покликали Таню гуляти. Відійшовши від людних місць, дівчата почали її ображати, поводитись агресивно. Під час інциденту одна з дівчат зірвала з Тані срібний ланцюжок, а інші порвали кофту. Зі сторони нападниць звучало, що таким як Таня

не потрібно носити прикраси та гарні речі. Дівчині вдалось втекти від нападниць, однак ще пару днів вона відчувала себе перелякано і ні з ким не спілкувалася. Трохи згодом Таня зв'язалася з подругою із Тернополя, яка запропонувала їй покинути рідне місто, на що дівчина погодилась.

Кейс 702 (Івано-Франківська область, 2015)

Олександр працював у приватному готелі адміністратором 6 місяців, протягом усього терміну нарікань на його роботу не було – навпаки, за його роботу давалися премії, він зробив рекламу готелю в інтернеті і це привернуло більше відвідувачів. Забувши коректно вийти зі своєї сторінки у соціальній мережі (ВКонтакте), причому з власного ноутбука, він залишив його на робочому місці. Власник готелю скористався ноутбуком Олександра. Було це зроблено спеціально або випадково не відомо, але він зайшов на сторінку Олександра і прочитав його особисту переписку, яка була дуже відверта. Після цього він відразу ж звільнив Олександра і сказав, що "педараси" йому в готелі не потрібні, навіть якщо вони тільки унітази мити будуть. При звільненні Олександр не отримав зарплатню за останній місяць. Виявилося, що він не був офіційно оформлений на роботу; так само він отримав погрози, що якщо не повернеться додому в Івано-Франківськ, то про його орієнтацію дізнаються всі у курортному містечку, і він більше взагалі не знайде хорошої роботи навіть вдома.

Кейс 704 (Тернопільська область, 2015)

Порушники у соціальній мережі ВКонтакте спровокували потерпілого, щоб він показав свої еротичні фото, увівши його в оману, ніби той спілкується з молодим хлопцем, а не з трьома немолодими працівниками МВС. Той показав, і вони домовилися про зустріч. При зустрічі його затримали та завезли до відділку міліції. Там його обзивали образливими словами, які на їх думку, характеризують повною мірою його сексуальні вподобання, та залякували тим, що відправлять його до тюрми, де його постійно будуть гвалтувати, причому геть не молоді та не привабливі хлопчики. Зрештою, потерпілому запропонували

"забути" про його правопорушення (розповсюдження порнографії) за 5 тисяч грн. та відпустили. Наступного дня потерпілий передав порушникам гроші і більше про них не чув.

Кейс 732 (Одеса, 2016)

За словами постраждалої, вона протягом двох місяців в якості соціального педагога-логопеда проводила заняття з 6-річною дитини. За цей період постраждала досягла величезних успіхів у роботі з дитиною, що неодноразово підтверджувалося батьками. Однак, пізніше (після проведення ОдесаПрайд, в якому постраждала взяла участь), батьки дитини дізналися про сексуальну орієнтацію постраждалої, після чого мати у присутності дитини завдала образ і побоїв постраждалій. Вона також звинуватила потерпілу в тому, що її сексуальна орієнтація є хворобою, а також заявила, нібито постраждала розбещує її дитину, після чого зажадало повернення всієї суми за проведені уроки. Також нападниця погрожувала судами. Все це відбувалося в присутності дитини. Після цього мати дитини вигнала постраждалу зі словами: "Таких як ти, на електричний стілець треба". Постраждала звернулася за допомогою до адвоката.

Кейс 748 (Харківська область, 2016)

"Два мужика розігрували з себе геїв. Я з ними зав'язав бесіду. Вони мені дали зрозуміти що не проти зайнятися зі мною сексом. Після дістали "корочки" [посвідчення співробітників поліції], мигцем їх показали, забрали паспорт, оглянули особисті речі та запропонували проїхатися до відділку. Мовляв, вони на відпрацюванні орієнтування по вбивству на гомосексуальному ґрунті, і я схожий на злочинця; потім – що я поведжу себе аморально у громадському місці. Погрожували фізичною розправою, викликом якийсь групи і т.ін. Після цього я викликав 102. Довго їхали. Дзвонили що не хочуть приїжджати – мовляв, самі розберіться. Мене один з мужиків знімав на камеру, перевіряв мої дані по базі (просив когось по телефону). Говорили, що з такими як я потрібно боротися, що геїв потрібно вбивати".

Кейс 752 (Одеська область, 2015)

"Хлопець, років 20, познайомилися в інтернеті, пішли гуляти, напав, почав бити і дзвонив ще комусь, щоби приїжджали. Побив руками і ногами, використовував газовий балончик, поламав щелепу, погрожував вбити. Говорив, що я підорас і мене потрібно знищити. Чинити опір не зміг, оскільки напад був раптовим, і він використовував газовий балончик. Я пропонував йому [нападнику] гроші і телефон, але це його не цікавило".

Кейс 758 (Дніпропетровська область, 2015)

Порушниками була група хлопців спортивної статури у віці від 19 до 25 років. Коли постраждалий вийшов з маршрутки, вони його спіймали за рогом і почали бити ножом і заточкою, ножові поранення були до 5 см у глибину. Жертві вдалося втекти. Ця група хлопців у той час постійно чекала біля клубу на самотніх хлопців. Вони намагалися заходити у "тематичний" клуб, але охорона їх зупиняла.

5. Думки ЛГБТ спільноти про гомофобне насильство і дискримінацію в Україні

З метою підвищення правової обізнаності та заохочення до захисту своїх прав, активісти Центру "Наш світ" провели у 2016 році низку тренінгів і фокус-групових досліджень по "злочинах ненависті" серед місцевих ЛГБТ спільнот у Харкові, Дніпрі, Львові, Одесі та Києві. Ми приводимо найбільш інформативні та характерні, на наш погляд, думки та свідчення учасників цих заходів щодо тих проблем, пов'язаних із гомо/трансфобним насильством і дискримінацією, з якими вони стикаються у своєму повсякденному житті. Пряма мова учасників фокус-груп взята у лапки.

Учасникам фокус-груп були задано декілька питань, на які були отримані, зокрема, такі відповіді:

Чи були ви потерпілим від злочину ненависті на ґрунті гомо-/трансфобії?

Чи відомі вам випадки злочинів/інцидентів на ґрунті ненависті у вашому місті?

У всіх фокус-групах знайшлися жертви "злочинів ненависті" за мотивами гомофобії або трансфобії. Також учасники всіх груп знали про інші подібні випадки у своїх містах. Ми не переказуємо їхніх розповідей про такі інциденти, тому що вони включені до загального масиву даних моніторингової мережі.

Наскільки ефективним / результативним / оперативним було розслідування правоохоронними органами злочинів ненависті, скоєних у Вашому місті?

Харків: Більшість учасників стверджують, що розслідування подібних справ відбувається з трудом і присутній дуже високий опір з боку правоохоронних органів.

Одеса: "Результати відсутні". "Вирішується питання про кваліфікацію злочину та встановлення мотиву гомофобії як основного мотиву злочину. Слідство і прокуратура всіляко

чинять опір такому повороту справ, стверджуючи, що зазначеного мотиву немає".

Київ: "У нашому місті [Суми] був "підарас Андрюшка", він одягався у все жіноче, але при цьому носив величезну руду бороду. Два роки тому його вбили на ґрунті ненависті до ЛГБТ, проте справа досі не розслідувана". "У минулому році міліція спрацювала дуже швидко в одному випадку: приїхали до потерпілого і з застосуванням фізичної сили примусили забрати заяву про злочин". "По тих інцидентах/злочинах, де було подано заяви до поліції, розслідування не проводиться, що відверто негативно впливає на ставлення до цього потерпілих".

Чи знаєте Ви про діяльність організованих груп ненависті в Вашому регіоні?

Харків: "Окупай-педофіляй (хоч він і не такий активний зараз), Модний вирок, Сокіл, Правий сектор, ультрас, групи, що працюють за таким самим принципом, але ніяк себе не ідентифікують". Всі також відзначили зростання кількості невеликих груп хлопців (близько 3 осіб), основна діяльність яких полягає у здирстві та пограбуванні геїв за допомогою знайомств через соціальні мережі.

Дніпро: Більшості учасників відомі організовані групи ненависті, ведуть діяльність через соціальні мережі. У Запоріжжі це "Вайт Террор", "Модный приговор", причому вони ведуть свою діяльність не через офіційні канали, а через активну молодь. Один респондент із Запоріжжя також назвав групу "Буратіно".

Львів: "Правий сектор, Азов, Білі хорвати, Укроп, Сокіл, Свобода". "Християнські церкви". "Айдар, Вовки".

Одеса: "Бачив, як у нинішньому Зеленому театрі молодь з "Модного приговора" біла гея". "Окупай-педофіляй, Модний приговор". "Правий сектор, Самооборона". "Футбольні ультрас «Молодая ненависть» і «Соборка»".

Київ: "Деякі групи, що ототожнюють себе або з Правим сектором, або з корпусом Азов". "Правий сектор, Айдар, Азов,

Модный приговор". "Крім сказаного раніше, знаю ще кілька груп Вконтакте з нацистською символікою (наприклад, Мізантропик Дівіжн)". "Айдар, Азов, Правий сектор, Модный приговор, Окупай-педофіля, Тризуб, Свобода".

Чи відомі вам випадки злочинів/інцидентів на ґрунті ненависті з боку працівників поліції?

Харків: "Взимку цього року була бійка у нашому гей-клубі. Викликали поліцію. Приїхала патрульна служба, приїхали швидко, вели себе дуже спокійно і толерантно, хоча ми були після шоу-програми і на підборах". "На річці міліція вираховувала геївський пляж і дуже тривалий час займалися здирством під різними приводами. Не один там потрапив у неприємну ситуацію. Після появи поліції це припинилося".

Дніпро: "Так, відомі: гомофобія, недружнє ставлення, відмова виконувати свої прямі функції". "Знайомого буквально побив співробітник міліції, до якого той звертався по допомогу після того, як його побили на вулиці гомофоби".

Львів: Такі випадки невідомі.

Одеса: "При поданні заяви поліцейський відпустив жарти, у відділенні нас тримали разом з нападниками на нас. Коли ми вказали, що ми геї, то поліцейський зауважив: «То може вас, підарів, ще й зґвалтувати намагалися?»".

Київ: Такі випадки невідомі.

Як ви вважаєте, чи має кримінальна відповідальність за "злочини ненависті" бути більш суворою?

Харків: "Ні, не має. Якщо ми хочемо і вимагаємо рівного ставлення до себе, то і не варто просити жорсткішого покарання за злочини. Адже це виділяє нас серед більшості". "Так, обов'язково, це створить передумови до того, щоб їхня кількість зменшилася". "Це має бути уроком для всіх, так, згодна". "Так, але це має стосуватися не лише ЛГБТ, а й усіх уразливих груп". Переважна частина учасників висловилися за посилення відповідальності за "злочини ненависті".

Дніпро: Всі учасники вважали, що відповідальність за "злочини ненависті" має бути однозначно суворішою, ніж у випадках зі звичайними злочинами.

Львів: "Вчинення злочину з мотивів ненависті за ознаками СОГІ має бути обтяжливою обставиною, нарівні з учиненням злочину на ґрунті ненависті за расою, національністю або релігійними переконаннями". "Так, треба прийняти в Україні аналог американської поправки Метью Шепарда. Це може спричинити значний суспільний резонанс. Адже геїв зазвичай б'ють до кінця". "Так, оскільки ці злочини несуть посилення суспільству. Безкарність створює підстави для нових злочинів проти ЛГБТ, сприяють їх поширенню". "Має бути додаткове покарання у вигляді виховних заходів, освітніх". Більшість респондентів схвально відповіли на це питання.

Одеса: "Так, за умови якісного "перевиховання" злочинця". "Максимально жорстким, щоби не кортіло так робити". "Не має, оскільки таким чином до ЛГБТ буде залучено зайву увагу". Думки аудиторії розділилися.

Київ: "Так, оскільки насильство, заподіяне під час вчинення злочинів, має більш жорстокий характер". "Це має бути кваліфікуючою ознакою при визначенні покарання". "Потрібно чітко закріпити юридичне поняття ненависті, зокрема, посиляючися на Загальну Декларацію прав людини". "Так, злочин скоюється ж не через особисту ненависть до людини, а через її належність до певної групи". "Так, без прийняття загальнолюдських цінностей неможливий подальший розвиток". "Так, адже це прояв ксенофобії". "Так, будь-яка дискримінована група потребує більш серйозного захисту".

Чи звернулись би ви за допомогою, якби були впевнені, що ваш випадок буде розслідувано?

Харків: Більшість учасників звернулись би до поліції у будь-якому випадку. Один учасник сказав, що боїться розкриття відомостей про своє особисте життя.

Дніпро: Всі учасники відповіли схвально.

Львів: Всі учасники відповіли схвально.

Одеса: Думки учасників розділилися. Більшість звернулись би до поліції у будь-якому випадку. Деякі побоюються помсти та розкриття відомостей про своє особисте життя. "Звертатися з подібними заявами слід незалежно від того, розслідують справу чи ні, оскільки будь-яке ваше звернення – це вже один крок на шляху до подолання злочинності. Кожен незаявлений факт породжує приховану статистику, яка в нашій країні дуже істотна, особливо що стосується ЛГБТ".

Київ: Всі учасники відповіли схвально.

Чи відомі вам факти мови ворожнечі щодо ЛГБТ? З чиєї сторони?

Харків: Церква, політики, мер міста і його команда, представники місцевих ЗМІ.

Дніпро: Більшості учасників відомі випадки мови ворожнечі, деякі стикаються з такими інцидентами практично постійно. Один з учасників згадав поліцейських, які забезпечували безпеку квір-вечірки на КиївПрайді. За його словами, вони обурювалися: "Чому ми повинні захищати тут цих підарів?"

Львів: "Політики, церковні діячі, на всіх рівнях, власне". "Християнські церкви". "Церковні діячі". "Колеги, сусіди". "Церква, міністр внутрішніх справ". "Артем Скоропадський, Дмитро Корчинський, Ілля Кива, керівник "Свободи" у Дніпрі Ігор Токовенко, свободівець зі Львова Василь Молдован, капелан УГКЦ у Львові, Садовий, секретар Львівської мерії" [активісти ультраправих націоналістичних організацій та міське керівництво Львова].

Одеса: Більшості респондентів відомі випадки мови ворожнечі, деякі стикаються з такими інцидентами практично постійно. "Викладачі Одеської юридичної академії". "Свобода" [політична партія]. "Кива, Арсеній Яценюк, православні церкви, Артем Скоропадський" [консервативні та націоналістичні політики].

Київ: "У регіоні сто відсотків представників держорганів, прокуратури, поліції". Були названі представники церкви, поліції, громадські діячі, держслужбовці, колишня міліція, деякі представники ЛГБТ організацій, "Любов проти гомосексуалізму" (релігійно-гомофобна група).

6. Огляд чинного законодавства і судової практики, висновки, заплановані реформи

У Кримінальному кодексі України міститься низка статей (а саме, 67, 115, 121, 122, 126, 127, 129, 293), які передбачають суворіше покарання за злочини, скоєні з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, а також стаття 161, яка встановлює кримінальну відповідальність за розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, а також за дискримінацію за відкритим списком ознак. Таким чином, незважаючи на те, що на цей час саме поняття "злочин ненависті" в українському законодавстві відсутнє, фактично така категорія злочинів визнається, але тільки за трьома згаданими мотивами. Якщо злочин був скоєний, зокрема, з гомофобних чи трансфобних мотивів, чинне українське законодавство не передбачає за нього суворіше покарання, і, таким чином, не визнає його як "злочин ненависті".

На думку українських правозахисних організацій, така ситуація є неприпустимою, тому вже довгі роки вони намагаються переконати законодавців розширити список мотивів нетерпимості, які обтяжують покарання за скоєння відповідних злочинів, зокрема, додавши до нього нетерпимість за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Водночас, вони також підтримують декриміналізацію дискримінації, яка, на їхню думку, має розглядатися не як кримінальний злочин, а як адміністративне правопорушення, і тягти за собою менш сувору відповідальність. Зрештою, український уряд погодився з такими пропозиціями організацій громадянського суспільства. Ухвалений у 2015 році План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року містить положення (пункт 105, захід 3) про "вилучення з диспозиції статті 161 Кримінального кодексу України частини, яка стосується кримінальної відповідальності за дискримінацію (прями чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв за різними ознаками) — разом із внесенням відповідних змін до Кодексу України про

адміністративні правопорушення та Цивільного кодексу України, передбачивши штрафи, відшкодування шкоди тощо".

Той самий пункт передбачає "забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за такими ознаками, як раса, колір шкіри, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, транссексуальність, інвалідність, мова (зміни до пункту 3 статті 67, частини другої статей 115, 121, 122, 126, 127, 129, статті 293)".

Що стосується статті 161 ККУ, то група народних депутатів України зареєструвала законопроект 3501, який 16.02.2016 був ухвалений у першому читанні. Цей законопроект, зокрема, прибирає зі статті 161 ККУ відповідальність за дискримінацію, одночасно додаючи до Кодексу законів України про адміністративні правопорушення статтю 188⁴⁹ "Порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації". На жаль, цей законопроект не додає до переліку підстав, за якими явно забороняється дискримінація, сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності (всупереч тому, що передбачено у Плані дій, та рекомендаціям експертів Ради Європи) – таким чином, заборона дискримінації за ознаками СОГІ залишається лише імпліцитною ("або іншими ознаками"), що, як показує практика, абсолютно недостатньо для ефективної боротьби з дискримінацією за ціма ознаками.

Досить несподівано, Головне слідче управління МВС України почало з 2016 року збирати інформацію про випадки "злочинів ненависті" за іншими мотивами, ніж ті три, які згадані у Кримінальному кодексі (тобто, расової, релігійної або національної/етнічної нетерпимості), не чекаючи на реформу кримінального законодавства.

Порівнюючи результати дослідження злочинів та інцидентів, мотивованих гомо/трансфобією, за період 2014-2016 років з результатами аналогічного попереднього дослідження за період 2012-2013 років,⁴ ми бачимо, що ситуація з насильством

⁴ Див. виноску 1.

і дискримінацією проти ЛГБТІ в Україні за останні три роки не виказує жодних ознак поліпшення. Як помітно з таблиці 8, у 2013 році серед усіх типів порушень прав ЛГБТІ різко зросли частки таких порушень як образи/приниження гідності та розголошення або загроза розголошення конфіденційної інформації, а також фізичного насильства. Ми пов'язуємо це з тим, що саме у цей час поширили свою діяльність на територію України деякі неформальні російські гомофобні угруповання, насамперед рух "Окунай-педофіліяй". Лідер цього руху, російський неонацист Максим Марцинкевич на прізвисько "Тесак", влаштував у 2013 році своєрідні "гастролі" по великих містах України, де він зустрічався зі своїми однодумцями та проводив майстер-класи по знущанню та публічному приниженню гомосексуалів, яких виманювали через інтернет нібито на побачення.⁵ На тлі російської агресії у 2014 році таких випадків дещо поменшало, але ми бачимо, що у 2015-2016 роках неформальні гомофобні угруповання знову активізувалися. На їхню діяльність скаржилися всі учасники всіх фокус-груп, проведених Центром "Наш світ" у 2016 році. До імпортованого з Росії "Окунай-педофіліяй" тепер додався "Модный приговор" того самого походження. У Запоріжжі діє аналогічне угруповання "Наследие", яке спеціалізується на провокуванні чоловіків-геїв до сексу з неповнолітніми, розраховуючи, що жертва, яка могла порушити Кримінальний кодекс, не стане скаржитися до правоохоронних органів на дії насильників. На жаль, правоохоронні органи, знаючи про протизаконну діяльність цієї групи, поки що запліщують на це очі.⁶

Якщо вищезгадані угруповання займаються лише знущаннями та здирством над поодинокими чоловіками-геями, то такі

⁵ Див., наприклад, Центр "Наш світ", *Отчет Центра "Наш мир" о преступлениях ненависти против ЛГБТ в Украине в 2013 г., 2014, gay.org.ua.*

⁶ Див., наприклад, відеосюжет TV5, *Они среди нас*, 30.09.2016, *youtube.com.*

організації, як згадані на фокус-групах "Правий сектор", "Айдар", "Азов", "Свобода" тощо, навіть не приховують, що стоять за організованими нападами на ЛГБТ заходи та заклади – зокрема, за нападами на Марші рівності у Києві, Фестивалі рівності у Києві, Львові, Одесі, ком'юніті-центри у Одесі, Кривому Розі тощо. Зрозуміло, що у такого роду діяльності беруть учать далеко не всі члени цих політичних рухів та ветерани або волонтери відповідних добровольчих військових формувань, але також очевидно, що керівництво цих структур не тільки не відмежується від проявів гомофобної агресії, але публічно її підтримує та заохочує. Всі, без винятку, наявні в Україні угруповання, помічені у спланованих нападах на ЛГБТ заходи та заклади, сповідують ультраправу ідеологію і вважають свою гомофобну діяльність боротьбою за майбутнє української нації та "білої раси", що тільки підкреслює принципову схожість та однакову суспільну значущість злочинів за мотивами національної або расової ворожнечі, які вже фактично визнаються в українському законодавстві як "злочини ненависті", та злочинами на ґрунті гомофобії або трансфобії.

Неприпустимо високий рівень проявів гомофобії та трансфобії серед працівників правоохоронних органів, який демонструють результати нашого моніторингу, призводить до того, що українські ЛГБТІ не довіряють їм і не бачать можливості захистити свої права за їх допомогою. Це призводить як до безкарності порушників прав ЛГБТІ, так і до недооцінки поширеності злочинів та інцидентів за гомо/трансфобними мотивами – вже через те, що жертви таких злочинів просто бояться або не бачать смислу повідомляти про них правоохоронцям. Треба зауважити, що репутація новоствореної патрульної поліції серед української ЛГБТ спільноти є набагато кращою, ніж у решти структур МВС; нарікань на їхню працю помітно поменшало, а подяк за допомогу – помітно побільшало у порівнянні з ситуацією, яка спостерігалася до початку реформ. Так само, треба відзначити готовність керівництва Національної поліції України до співпраці з ЛГБТ і правозахисними організаціями у розробці та реалізації політики толерантності,

попередження дискримінації та захисту прав уразливих меншин.

Разом з тим, потрібно зазначити, що працівники правоохоронних структур є інтегральною частиною українського суспільства, і тому не можуть, в цілому, не поділяти характерні для нього погляди. Вирішення проблем української ЛГБТ спільноти вимагає подолання їх першоджерела – гомофобних упереджень, які домінують в українському суспільстві; наприклад, нещодавнє опитування громадської думки, проведене Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Центру "Наш світ", показало, що 60% українців радше негативно або однозначно негативно сприймають людей гомосексуальної орієнтації, в тому числі 42% відповіли, що мають до таких людей однозначно негативне ставлення.⁷ Це підкреслює необхідність широких просвітницьких кампаній, включення питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності до шкільної програми, програм підготовки та підвищення кваліфікації педагогічного персоналу, юристів і правоохоронців.

Огляд судових рішень (вироків, ухвал) у кримінальних провадженнях згідно даних Єдиного державного реєстру судових рішень показав, що більшість таких рішень ухвалені щодо злочинів проти життя та здоров'я особи (умисне вбивство, тілесні ушкодження різних ступенів тяжкості), скоєних найчастіше на "ґрунті особистих неприязних відносин, пов'язаних з нетрадиційною сексуальною орієнтацією", або з корисливих мотивів. Потерпілими є винятково геї.

В цілому, спостерігаються такі загальні тенденції:

- 1) більшість злочинів належать до категорії тяжких та особливо тяжких (покарання за які передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до 10 років, а також понад 10 років і довічне позбавлення волі, відповідно);

⁷ Київський міжнародний інститут соціології, *Ставлення до людей гомосексуальної орієнтації: лютий 2016 р., 2016, gay.org.ua.*

- 2) більшість злочинів вчинена з особливою, невинуватою жорстокістю щодо потерпілого (наприклад, велика кількість ножових поранень, намагання вчинити показову страту, розчленування трупу);
- 3) стандартною практикою є вибір підсудним/захисником тактики захисту, яка передбачає, що дії підсудного викликані протиправним посяганням потерпілого (гея) на його здоров'я та статеву свободу і недоторканість. При цьому, такі дії, начебто вчинені потерпілим, з точки зору підсудного мали наслідком стан афекту, що суттєво впливає на кваліфікацію злочину. Втім, суди до такої позиції захисту ставляться критично, зазвичай, об'єктивно оцінюючи реальні мотиви скоєння злочину. Лише в одному випадку судом апеляційної інстанції було змінено кваліфікацію злочину з умисного вбивства (частина 1 статті 115 Кримінального кодексу України) на вбивство, скоєне у стані сильного душевного хвилювання (стаття 116 ККУ);
- 4) досить частою є ситуація, коли злочинці обирають жертву саме за ознакою сексуальної орієнтації, вважаючи, що потерпілий не звернеться до правоохоронних органів – наприклад, соромлячись своєї сексуальної орієнтації;
- 5) у більшості випадків йдеться про сукупність злочинів, а саме, злочини проти життя та здоров'я поєднані зі злочинами проти власності.

Міністерство внутрішніх справ України у своєму листі повідомило, що вважає за необхідне внести до пункту 3 частини 1 статті 67 Кримінального кодексу України (ККУ) "Обставини, які обтяжують покарання" зміни "щодо створення більш ефективної системи запобігання та протидії дискримінації шляхом створення норми, заснованої на «моделі ворожнечі»" МВС також вказує, що "змінення диспозицій окремих статей

Особливої частини ККУ [тобто, передбачених у Плані дій (пункт 105, захід 3) змін до частини другої статей 115, 121, 122, 126, 127, 129, статті 293] стосовно їх доповнення додатковою кваліфікуючою ознакою «скоєння з мотивів нетерпимості» є недоцільним».⁸

Враховуючи позицію міністерства, варто звернути увагу на положення Кримінального кодексу України та відповідну судову практику щодо призначення судами покарань. Призначаючи покарання, у кожному конкретному випадку суди мають дотримуватися вимог кримінального права і зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання (постанова Пленуму Верховного Суду України "Про практику призначення судами кримінального покарання" № 7 від 24 жовтня 2003 року). Обставини, які обтяжують покарання, передбачені статтею 67 КК. Однією із таких обставин є вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату (пункт 3 частини 1 статті 67 ККУ). Наведений у частині 1 статті 67 ККУ перелік обставин, що обтяжують покарання, є вичерпним, тому суд не вправі посилається у вироку як на обтяжливі та враховувати при призначенні покарання інші обставини, не передбачені цією статтею. Отже, обставини, які обтяжують покарання – зокрема, мотиви нетерпимості за ознаками СОГІ – мають бути закріплені у частині 1 статті 67 ККУ.

Пленум Верховного Суду у згаданій вище постанові наголошує на тому, що, відповідно до частини 2 статті 67 ККУ, суд, установивши наявність зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12 частини 1 цієї статті обтяжливих обставин, зобов'язаний навести їх у вироку та врахувати при призначенні покарання (звертаємо увагу на те, що вищезгаданого пункту 3 у цьому переліку немає). Відповідно до частини 2 статті 67 ККУ, суд має право,

⁸ Департамент формування політики щодо підконтрольних Міністрові органів влади та моніторингу МВС України, *Лист № 14/22зі,23зі від 15.07.2016 р., 2016, архів Центру "Наш світ"*.

залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вироку – тому, навіть у разі внесення змін до пункту 3 частини 1 статті 67 ККУ щодо розширення наявного переліку мотивів упередженості/нетерпимості, суд у кожному конкретному випадку матиме право не враховувати такі обставини при призначенні покарання як обтяжливі. Таким чином, ефективне застосування статті 67 у випадках злочинів за мотивами гомофобії або трансфобії буде неможливим без внесення змін не тільки до частини 1, але й до частини 2 статті 67 ККУ – наприклад, якщо вона буде викладена у такій редакції:

2. Суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 3, 6, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вироку.

Частина 1 статті 11 ККУ говорить, що злочином є "передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину". Суспільна небезпечність полягає в тому, що діяння/бездіяльність або заподіює шкоду відносінам, що охороняються законом, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Ця ознака злочину є одним із критеріїв, що дозволяють класифікувати склади злочинів. Так, за ступенем суспільної небезпечності (тяжкості) розрізняють:

- 1) основний склад злочину — містить основні ознаки злочину і не містить пом'якшувальних чи обтяжливих (кваліфікуючих) обставин (наприклад, вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині);

- 2) склад злочину з пом'якшувальними обставинами – характеризується обставинами, що значною мірою знижують суспільну небезпечність і караність даного виду злочину (наприклад, умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання);
- 3) склад злочину з кваліфікуючими ознаками, тобто з такими, що обтяжують відповідальність і впливають на кваліфікацію злочину (наприклад, умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості);
- 4) склад злочину з особливо обтяжливими (особливо кваліфікуючими) обставинами, тобто такими, що надають злочину особливу суспільну небезпечність (наприклад, крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою).

Зміст суспільної небезпечності злочину, як однієї з його ознак, та її вплив на класифікацію складів злочинів за ступенем їх тяжкості мають суттєве значення у контексті відмежування злочинів на ґрунті ненависті від інших злочинів. Це пояснюється тим, що шкода, заподіяна злочином на ґрунті ненависті для суспільства в цілому, може бути значно більшою порівняно зі шкодою від злочинів, не викликаних упередженим ставленням. Саме серйозніші наслідки (тобто вища суспільна небезпечність, тяжкість) є однією з ключових причин, чому злочини на ґрунті ненависті мають кваліфікуватись як злочини відповідного виду з обтяжливими обставинами.

Наразі поширені в суспільстві гомофобія і трансфобія розглядаються багатьма українцями як свого роду "традиційні цінності", що викликає бажання захистити їх у будь-який спосіб, а також підбурює злочинців до використання їх у своїх цілях. Геї виглядають як зручні жертви для шантажу та пограбування, які не захочуть звертатися до правоохоронних органів за захистом, побоюючись розголосу, а гомофобні переконання злочинців часто використовуються у суді в якості аргументів, що мають

пом'якшити ступінь їхньої провини. Так, у справі № 337/6787/15-к, яка розглядалася 02.06.2016 року в Апеляційному суді Запорізької області, захист звинувачуваних у пограбуванні та здирництві апелював до того, що "з обвинувального акта не зрозуміло взагалі, що хлопці незвичним способом бажали навести справедливість у суспільстві, покарати осіб, які мають відношення до сексуальних меншин, що у ОСОБА_4 не було умислу на заволодіння чужим майном, а було бажання лише провчити". Ситуація, коли гомофобні або трансфобні мотиви скоєння злочинів не розглядаються законодавством як суспільно небезпечні, тільки сприяє збереженню високого рівня "злочинів ненависті" проти ЛГБТ.

Відтак, на нашу думку, позиція МВС, що зводиться лише до розширення переліку обставин, які обтяжують покарання, є однобокою та призводить до нівелювання значення і сутності злочинів на ґрунті ненависті як таких, що мають значно вищий рівень суспільної небезпечності порівняно зі "звичайними" злочинами. Недостатньо просто суворіше карати за злочини, скоєні за мотивами ненависті за певними ознаками – законодавство повинно розглядати їх як окремий клас злочинів, підкреслюючи їхню особливу суспільну небезпеку.

Крім того, згідно частини 1 статті 65 ККУ, суд призначає покарання "у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу" – тобто, якщо певна стаття не передбачає підвищеного покарання за "злочин ненависті", покарання за такий злочин не може перевищувати максимальні санкції за "звичайний" злочин. Якщо послідовно розглядати мотиви ненависті за певними ознаками тільки як обставини, що обтяжують покарання, але не впливають на його кваліфікацію, це призведе до того, що санкції, передбачені за скоєння "злочинів ненависті", будуть значно нижчими, ніж ті, що передбачені за скоєння кваліфікованих злочинів.

Нарешті, не можна не зауважити, що, безсумнівно, "злочинами ненависті" є також умисні дії, спрямовані на розпалювання

ворожнечі та ненависті, приниження честі та гідності або образа почуттів громадян за певними ознаками, як це передбачено у статті 161 ККУ. Через якісь причини ця стаття не була згадана у Плані дій серед тих, у яких має бути забезпечене "покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за такими ознаками, як раса, колір шкіри, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, транссексуальність, інвалідність, мова", але абсолютно очевидно, що відповідні зміни мають бути внесені також і до цієї статті.

7. РЕКОМЕНДАЦІЇ

План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року містить положення, націлені на вирішення більшості вищезгаданих правових і політичних питань, без чого неможливо подолати суспільну гомофобію та викликані нею проблеми. Завдання української влади, громадянського суспільства та наших закордонних партнерів полягає у тому, щоби добитися його неухильного та своєчасного виконання. Зокрема, ЛГБТІ компоненти Плану дій включають до себе:

- пункт 39, захід 5; строк виконання – III квартал 2016 року: прийняття та перегляд відомчих нормативно-правових актів з питань охорони мирних зібрань відповідно до сучасних міжнародних стандартів у сфері мирних зібрань з урахуванням специфіки контрверсійних зібрань, зокрема заходів ЛГБТ-спільноти;
- пункт 105, захід 1; строк виконання – I квартал 2016 року: розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про внесення змін до Закону України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” щодо [...] приведення у відповідність з положеннями актів права ЄС переліку підстав, за якими забороняється дискримінація, включаючи заборону дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;
- пункт 105, захід 3; строк виконання – II квартал 2016 року: розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо [...] вилучення з диспозиції статті 161 Кримінального кодексу України частини, яка стосується кримінальної відповідальності за дискримінацію (прями чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв за

ознаками) — разом із внесенням відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Цивільного кодексу України, передбачивши штрафи, відшкодування шкоди тощо; забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за такими ознаками, як раса, колір шкіри, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, транссексуальність, інвалідність, мова, (зміни до пункту 3 статті 67, частини другої статей 115, 121, 122, 126, 127, 129, статті 293);

- пункт 106, захід 2; строк виконання – II квартал 2016 року: розроблення та розміщення у відділках МВС та пунктах надання швидкої медичної допомоги інформаційних плакатів для постраждалих від злочинів на ґрунті ненависті;
- пункт 107, заходи 5 і 6; строк виконання – починаючи з I кварталу 2016 року: розроблення із залученням міжнародних експертів та представників громадянського суспільства курсу для працівників правоохоронних органів щодо запобігання дискримінації та недопущення працівниками правоохоронних органів проявів дискримінації стосовно уразливих груп; внесення відповідного курсу до програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів;
- пункт 109, захід 1; строк виконання – III квартал 2016 року: затвердження протоколу/інструкції щодо прийняття заяви про вчинення кримінального правопорушення з урахуванням мотиву нетерпимості, зазначеного потерпілим;
- пункт 109, захід 2; строк виконання – IV квартал 2016 року: розроблення та включення до програм навчання, перепідготовки, підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів курсу з ефективного та

належного розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості;

- пункт 109, захід 3; строк виконання – IV квартал 2017 року: розроблення та затвердження спільної інструкції МВС та Генеральної прокуратури України щодо розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості органами внутрішніх справ з урахування методології ОБСЄ;
- пункт 109, захід 4; строк виконання – IV квартал 2018 року: розроблення та прийняття наказу щодо введення у кожному регіоні спеціалізації (покладення обов'язків) прокурорів і слідчих, відповідальних за здійснення контролю за розслідуванням злочинів на ґрунті ненависті.

На момент складення цього звіту (листопад 2016 року) ми можемо констатувати лише часткове виконання деяких вищезгаданих положень. Принципові зміни до Кримінального кодексу, які мають забезпечити криміналізацію "злочинів ненависті" за мотивами гомофобії/трансфобії, передбачені у заході 3 пункту 105 Плану дій, у II кварталі 2016 року так і не були розроблені та винесені на розгляд Кабінету міністрів – більш того, позиція МВС з цього приводу зводиться до перегляду цього пункту Плану дій та звуженні запланованих змін. Ми не можемо погодитися з такою пропозицією і вважаємо, що заплановані зміни мають бути внесені до всіх згаданих статей Кримінального кодексу (пункт 3 статті 67, частини другі статей 115, 121, 122, 126, 127, 129, стаття 293), а також до статті 161. Конкретний механізм реалізації цих змін є предметом обговорення, але вони неодмінно мають відповідати таким критеріям:

- санкції за скоєння злочинів з мотивів нетерпимості за ознаками раси, кольору шкіри, національної або етнічної належності, мови, релігійних переконань, сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності мають

бути вищими, ніж за скоєння злочинів без кваліфікуючих ознак;

- ознаки раси, кольору шкіри, національної або етнічної належності, мови, релігійних переконань, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності мають бути прямо вказані у тексті Кримінального кодексу як такі, що обтяжують покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за певними ознаками;
- суд має бути зобов'язаним враховувати мотив скоєння злочинів за переліченими вище ознаками як обставину, що обтяжує покарання;
- мають бути криміналізовані умисні дії, спрямовані на розпалювання ворожнечі та ненависті, образу почуттів громадян, приниження честі та гідності громадян за переліченими вище ознаками.

8. ПРО ЦЕНТР "НАШ СВІТ"

Правозахисний ЛГБТ Центр "Наш світ" – українська громадська організація, метою якої є здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, соціальних, культурних, політичних, економічних та інших інтересів української ЛГБТ спільноти. Наша історія бере початок з середини 1990-х років, коли невелика група ентузіастів зі східноукраїнського міста Луганськ вирішила, що настав час для такої громадської роботи. Офіційна реєстрація Центру "Наш світ" відбулася у 1999 р.

Наша діяльність спрямована як на ЛГБТ спільноту, так і на українське суспільство в цілому. Зараз ми фокусуємо свої зусилля на такому:

- Моніторинг порушень прав ЛГБТ.
- Юридична допомога та консультування для жертв дискримінації та "злочинів ненависті" на ґрунті сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності.
- Правова просвіта ЛГБТ спільноти.
- Спільні акції з іншими організаціями по захисту рівних прав для ЛГБТ на законодавчому та політичному рівні.
- Стратегічне судочинство.
- Підтримка місцевих ініціативних груп в їхній діяльності із забезпечення соціально-психологічної підтримки ЛГБТ, мобілізація ЛГБТ спільноти на місцевому рівні.

Центр "Наш світ" є співзасновником Ради ЛГБТ організацій України (що наразі об'єднує переважну більшість українських ЛГБТ організацій) та входить до Коаліції з протидії дискримінації в Україні – асоціації різноманітних громадських організацій та окремих активістів, які ставлять своєю метою просування рівності та подолання дискримінації в українському суспільстві.

Розповсюджується безкоштовно. При використанні матеріалів цього звіту посилання на Центр "Наш світ" є обов'язковим. Ця публікація, а також інші матеріали Центру "Наш світ" доступні на вебсайті організації.

Контактні дані Центру "Наш світ":

E-mail: coordinator@gay.org.ua

Телефон/факс: (044) 296-34-24

Телефон правового консультування для ЛГБТІ: (095) 273-03-09

Поштова адреса: а/с 173, м. Київ, 02100

Вебсайт: www.gay.org.ua